

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д.УШИНСЬКОГО

БОДНАР НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 378:159.9:331.101.3

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ СКОРОПISУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент

Трунова Валентина Андріївна,

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів,
професор лабораторії дошкільної та початкової освіти
кафедри педагогіки і психології

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор

Пентилюк Марія Іванівна,

Херсонський державний університет,
професор кафедри українського мовознавства

кандидат педагогічних наук, доцент

Цєпова Ірина Вікторівна,

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди,
доцент кафедри теорії та методики викладання
філологічних дисциплін у початковій школі

Захист дисертації відбудеться 7 листопада 2009 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д.Ушинського за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий 29 вересня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.С.Трифорова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Успіхи в набутті, збереженні, перетворенні та передаванні інформації тісно пов'язані з розвитком і вдосконаленням письма, яке є складовою частиною людської діяльності в її різноманітних видах. Незважаючи на винахід комп'ютера, навчання письма було і залишається найважливішим завданням початкової ланки загальноосвітньої школи, кінцевим результатом якого є формування в учнів умінь змістовно, точно, граматично і графічно правильно висловлювати свої думки в письмовій формі.

Проблему формування навички письма на основі сприймання усного мовлення, просторових уявлень, розумових і сенсомоторних компонентів навчальної діяльності досліджували відомі психологи і фізіологи (Ш.Амонашвілі, Б.Ананьєв, Б.Баєв, М.Безруких, Р.Боскис, Л.Виготський, Є.Гур'янов, О.Запорожець, В.Зінченко, О.Корнєв, О.Леонтєв, Б.Ломов, О.Лурія, С.Рубінштейн, О.Скрипченко та ін.). Проблема формування графічних навичок в учнів початкових класів перебувала в центрі уваги українських (М.Вашуленко, І.Кирей, М.Пентилюк, К.Прищеп, О.Прищеп, Н.Скрипченко, О.Хорошковська та ін.) і російських лінгводидактів (Н.Агаркова, Л.Желтовська, К.Соколова, Н.Федосова та ін.), а також учителів-практиків (В.Ілюхіна, В.Лук'яненко, О.Потапова та ін.). Крім того окремі дослідження присвячені підготовці дошкільників до навчання письма (А.Богущ, Т.Комарова, І.Корякіна, К.Крутій, Н.Маковецька, В.Савельєва, С.Філіпова та ін.). Чимало науковців минулого (М.Боголюбов, В.Гербач, П.Градобоев, І.Євсєєв, В.Саглін, С.Чавдаров, Я.Чепіга та ін.) і сьогодення (М.Кучинський, В.Трунова, І.Цєпова) висвітлюють проблему підготовки вчителів до навчання дітей каліграфічного письма.

Незважаючи на безсумнівну значущість означених досліджень, проблема формування скорописної навички молодших школярів не одержала належного висвітлення в методиці викладання мови. Протиріччя, що виникли між необхідністю навчання молодших школярів писати швидко і каліграфічно правильно та несистематичною роботою з удосконалення почерку і формування скоропису учнів початкової школи; між практичною значущістю формування навички швидкого письма молодших школярів, яка є запорукою успіху в подальшому навчанні і житті, та недостатньою теоретико-методичною розробленістю означеної проблеми й зумовили вибір теми дослідження **“Формування навички скоропису молодших школярів”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до теми “Формування професійної мобільності фахівця соціально-педагогічної сфери у системі багатоступеневої підготовки” (реєстраційний номер 0108U003295), що входить до тематичного плану Ізмаїльського державного гуманітарного

університету з проблеми “Шляхи вдосконалення підготовки вчителя школи першого ступеня у ВНЗ”. Автором вивчався процес формування навички скоропису в учнів початкової школи.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Ізмаїль-ського державного гуманітарного університету (протокол №5 від 01.04.2004 р.), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології при АПН України (протокол №7 від 21.09.2004 р.).

Мета дослідження: науково обґрунтувати експериментальну методику та педагогічні умови формування навички скоропису молодших школярів.

Завдання дослідження:

1. Науково обґрунтувати сутність понять “скоропис”, “скорописна навичка”; уточнити поняття “письмо”, “навичка письма”.

2. Виявити критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості скорописної навички в молодших школярів.

3. Визначити психолого-педагогічні аспекти формування навички письма та педагогічні умови організації навчальної діяльності учнів початкової школи щодо ефективного формування скорописної навички.

4. Розробити, науково обґрунтувати й апробувати експериментальну методику формування навички скоропису молодших школярів.

Об’єкт дослідження – писемномовленнєва діяльність учнів початкової школи.

Предмет дослідження – методика формування скорописних навичок у молодших школярів.

Гіпотеза дослідження – формування скорописних навичок молодших школярів відбуватиметься ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення позитивної мотивації графічної діяльності та створення стимулювальної атмосфери на уроках мови й інтегрованих уроках “Каліграфія та розвиток мовлення”; застосування системи графічних вправ, спрямованих на формування каліграфічних і скорописних навичок учнів; вироблення оптимальної швидкості письма на уроках мови і спеціальних уроках “Каліграфія та розвиток мовлення”.

Методи дослідження: теоретичні – системний аналіз та узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної і навчально-методичної літератури для з’ясування сучасного стану проблеми формування навичок скоропису в учнів початкової школи; емпіричні – цілеспрямоване педагогічне спостереження, бесіди з учнями й аналіз графічної діяльності школярів для з’ясування рівня сформованості навичок письма і готовності до вироблення скоропису; анкетування й бесіди з учителями з метою обізнаності та визначення місця формування навичок скоропису в навчанні молодших школярів. Провідним методом

дослідження виступав педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) з метою визначення рівнів сформованості скорописних навичок і формування навичок скоропису в учнів початкової школи; методи математичної статистики дозволили зробити кількісний і якісний аналіз експериментальних даних, виявити вплив розробленої методики на процес формування навички швидкого письма в учнів початкових класів.

Базою дослідження виступили: початкові класи загальноосвітніх навчальних закладів Одещини, зокрема: ЗНЗ № 2, 9, 10 м.Ізмаїла, Бросківський і Кислицький ЗНЗ Ізмаїльського району, ЗНЗ № 2, 3 м.Болграда, Болградська спеціалізована школа-ліцей, Саратський ЗНЗ, Старотроянівський ЗНЗ Кілійського району, а також ЗНЗ № 1, 56, 90, 99, 117 м.Одеси. На констатувальному етапі експерименту брав участь 421 учень. Експериментальною роботою було охоплено 616 учнів і 22 вчителів початкових класів вищезазначених загальноосвітніх навчальних закладів.

Наукова новизна дослідження: *уперше* розроблено й науково обґрунтовано експериментальну методику формування навички скоропису молодших школярів; визначено критерії й показники сформованості цих навичок: швидкість письма, відтворення рукописних літер (дотримання форми, розміру, нахилу) та їх поєднання в словах; схарактеризовано рівні сформованості скорописної навички в молодших школярів; визначено психолого-педагогічні аспекти та педагогічні умови ефективного формування скорописної навички, зокрема: забезпечення позитивної мотивації графічної діяльності та створення стимулювальної атмосфери на уроках мови й інтегрованих уроках “Каліграфія та розвиток мовлення”; застосування системи графічних вправ, спрямованих на формування каліграфічних і скорописних навичок учнів; вироблення оптимальної швидкості письма на уроках мови і спеціальних уроках “Каліграфія та розвиток мовлення”. *Уточнено* зміст понять “письмо”, “навичка письма”. *Подальшого розвитку набула* методика формування графічних навичок учнів початкової школи.

Практичне значення дослідження полягає в розробці експериментальної програми “Каліграфія та розвиток мовлення” для учнів 2-4 класів середньої загальноосвітньої школи з метою формування каліграфічних і скорописних навичок молодших школярів; у доборі й розробці системи графічних вправ, запропонованих у “Робочих зошитах школяра” (I і II семестри) для проведення каліграфічних хвилинок на уроках мови в початковій школі і спрямованих на відпрацювання чіткого, безвідривного і швидкого письма. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для вдосконалення змісту й організації роботи з формування скорописної навички при навчанні дітей у початковій школі, у межах вивчення курсів “Методика викладання української мови в початковій школі” і “Каліграфія” на педагогічних факультетах ВНЗ, а також у післядипломній освіті вчителів початкових класів.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів м.Ізмаїла (акт про впровадження №1173 від 05.11.2008), Ізмаїльського (с.Броска, Кислиці, Саф'яни) (акт про впровадження №02-04/172 від 18.11.2008) і Кілійського (акт про впровадження №1452 від 05.12.2008) районів Одеської області, Ярмолинецького району Хмельницької області (акт про впровадження №27 від 20.02.2009), уведено в навчально-тематичні плани курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів на базі Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (акт про впровадження №2004/16-11 від 10.12.2008), Одеського обласного інституту вдосконалення вчителів (акт про впровадження №185 від 30.03.2009).

Достовірність результатів дослідження забезпечувалася теоретичною і методологічною обґрунтованістю його вихідних положень; використанням комплексу методів дослідження, адекватних предмету, меті і завданням; тривалістю і широтою педагогічного експерименту, якісним і кількісним опрацюванням експериментального матеріалу, практичним утіленням у навчальний процес початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися на міжнародних ("Наука і освіта – 2004" (Дніпро-петровськ, 2004), "Підготовка майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності на основі змісту освіти і сучасних педагогічних технологій" (Дрогобич, 2004), "Актуальні проблеми сучасної науки" (Ізмаїл, 2006), "Дні науки – 2006" (Дніпропетровськ, 2006)) і всеукраїнській ("Інноваційні технології сучасної початкової освіти" (Житомир, 2008)) науково-практичних конференціях; обговорювалися на засіданні "Круглого столу" в Інституті інноваційних технологій при Міністерстві освіти і науки України "Актуальні питання розвитку навчання письма в початковій школі" (Київ, 2007), засіданні "Круглого столу" щодо впровадження в навчальний процес шкіл Одеської області курсу "Каліграфія та розвиток мовлення" (Одеса, 2008, 2009), засіданні "Круглого столу" за темою "Інноваційні технології в роботі початкової школи щодо викладання предмета "Каліграфія та розвиток мовлення" (Ізмаїл, 2008), на аспірантських і науково-методичних семінарах Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено в 11 наукових працях, зокрема: 6 одноосібних публікаціях, з них 3 у фахових наукових виданнях України, та 5 публікаціях у співавторстві: 2 статті у фахових виданнях, "Робочий зошит школяра для учнів 2-го класу" (I і II семестри) і програма "Каліграфія та розвиток мовлення" для вчителів початкових класів.

Особистий внесок автора в роботах у співавторстві полягає в теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень досліджуваної проблеми, доборі графічних вправ щодо формування скорописної навички молодших школярів.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (233 найменування) і додатків, викладених на 31 сторінці. Загальний обсяг дисертації 178 сторінок. Робота містить 12 таблиць і 1 діаграму.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість, подано дані щодо апробації і впровадження основних положень дисертації.

У першому розділі **“Теоретичні засади формування скоропису в учнів початкової школи”** розкрито й науково обґрунтовано сутність понять “скоропис”, “скорописна навичка”; уточнено поняття “письмо”, “навичка письма”; визначено психолого-педагогічні аспекти та методичні особливості формування графічної навички письма.

Загальновідомо, що мова є джерелом різнобічних знань, засобом мислення, мовлення, духовного збагачення людини. Вона є головною ознакою нації, яка забезпечує єдність, функціонування і розвиток етносу в просторовому та часовому вимірах, і посідає одне з найвищих місць за шкалою національних вартостей. Першочерговими завданнями, що визначаються в початковій мовній освіті, є формування загальномовленнєвих умінь і навичок, розвиток мовленнєвих здібностей, вагомою складовою яких є читання й письмо.

Письмо здавна служило людству засобом спілкування, матеріального втілення мислення. У світі існували й існують різні типи письма – види або форми конкретного вираження певної думки. Для позначення звуків на письмі кожна мова має систему знаків (графіку), адже система графічних знаків, що сприймається зором і здатна передавати мову, називається письмом.

У науковій літературі (В.Істрін, О.Кацпржак) зазначено, що письмо виникло в глибоку давнину – до первіснообщинного ладу. Потреба в ньому пояснюється розвитком виробничих та економічних відносин і викликана практичною необхідністю розширення зв'язків між людьми під час спілкування на великих відстанях. Як засіб фіксування думок на площині та в часі письмо є продуктом свідомої творчої діяльності людей. Оскільки письмо необхідне для передавання змісту мовлення, а це залежить від того, які його елементи (повідомлення, слова, склади або звуки) позначаються графічними знаками, визначають піктографічний, ідеографічний, складовий і буквено-звуковий типи письма.

На думку науковців (В.Істрін, Ю.Карпенко, І.Ющук), першоосновою справжнього письма було письмо у вигляді предметів з умовним значенням, яке мало назву предметного. Проте найпершим і найдавнішим вважається малюнкове, або картинне письмо, що дістало назву піктографія. Воно походило від живопису, від зображення предметів, про які бажали повідомити іншій особі. Проте таке письмо передавало лише приблизний зміст повідомлення,

не відтворюючи звучання мовлення та не розчленовуючи його на окремі слова, і фіксувало конкретні образи, їх сприйняття й уявлення. Піктографічні записи припускали різне тлумачення повідомлень і не могли відобразити абстрактні поняття, тому на певному етапі розвитку суспільства піктографічне письмо вже не могло задовольняти потреби в спілкуванні людей.

У ході розвитку суспільства виникло більш досконале письмо – ідеографічне, яке було пов'язано з подальшим розвитком мислення й мовлення, набуттям здібностей до більшої абстракції та формуванням умінь виділяти в потоці мовлення окремі слова. Завдяки ідеографічному письму фіксувалося дослівне повідомлення, яке мало певний словопорядок і встановлені накреслення графічних знаків. Потреба в прискоренні письма та передаванні складніших і довших текстів сприяла більшій схематизації малюнків, перетворенню їх на умовні позначення – ієрогліфи. Однак велика кількість слів у мові ускладнювала оволодіння письмом. Це призвело до появи складового письма, яке було значно продуктивнішим, бо кількість складів у мовах світу є доволі обмеженою. Крім того, складова писемність точніше відображала фонетичні та граматичні особливості мовлення і сприяла більшій зручності й легкості в навчанні та повсякденному житті.

Поступово складове письмо стало базою для утворення звукового письма, де кожний алфавітний знак (графема) передавав певну фонему або звук. Поява буквено-звукового письма пояснювалася більш розвинутою здатністю людини до розкладу мовлення на найпростіші елементи – звуки. Це суттєво полегшувало обмін думками на відстані за допомогою мінімального набору графічних знаків, сприяло розвитку суспільства та розповсюдженню грамотності. Буквене письмо завершило “графічну революцію” в історії людства (за А.Білецьким).

Скоропис як вид кириличного письма виник у другій половині XIV ст. з півуставу і вживався в канцелярії і діловодстві. Характерними особливостями такого письма вважалися: каліграфічні й округлі форми літер, варіації форми літер залежно від їх сусідства, велика кількість розчерків, а також плавність накреслення літер. Розвиток скоропису став підґрунтям для виникнення у XIX ст. “громадянського шрифту”, на основі якого з'явився сучасний рукописний шрифт. На сучасному етапі скорописом вважається форма пришвидшеного письма, яка передбачає безперервність руху пера під час запису текстів.

Важливість оволодіння письмом як видом мовленнєвої діяльності було і залишається об'єктом наукових інтересів психологів, лінгвістів, методистів. Учені намагалися з'ясувати лінгвістичні аспекти досліджуваної проблеми, установити психофізіологічні і психолінгвістичні характеристики писемної діяльності людини, яка розпочинається з навчання грамоти.

З психологічного погляду (Б.Баєв, Л.Виготський, Є.Гур'янов, Д.Ельконін, О.Леонтьєв, О.Лурія, С.Рубінштейн), походження письма є складним і різноманітним. Писемне мовлення, як

спосіб формування та формулювання думок, базується на використанні лінгвістичних знаків, закріплених у нервових зв'язках кори головного мозку у вигляді зорових і рухомоторних образів, що діють одночасно зі слуховими та мовленнєвими. У грамотної людини додатково виникають і графічні образи слів. Зорово-графічні образи мають рухомоторні кореляти, які контролюють рухи руки того, хто пише. Саме формування цих образів на основі відображення мовних знаків і розвиток механізму руки виступають психологічною основою письма.

З'ясовано, що навичка письма є синтетичною і включає в себе кілька операцій: 1) графічно правильне зображення літер алфавіту, тобто переклад звуків і звукосполучень у літери й буквосполучення; 2) асоціацію звукових, графічних і кінестетичних образів слова з його семантикою й орфографічно правильним написанням; 3) оперування мовними структурами під час висловлювання власних думок у письмовій формі, тобто вміння писати.

Писемне мовлення розглядається як форма вербального спілкування, що здійснюється за допомогою системи графічних знаків (символів) і водночас є одним із видів мовленнєвої діяльності. Проблему співвіднесеності усного і писемного видів мовлення, їх специфіку досліджували Б.Ананьєв, Б.Баєв, С.Рубінштейн, І.Синиця та ін., які вказували, що процеси письма й усного мовлення різняться за багатьма параметрами: походженням, функціональним призначенням, формою, психологічними механізмами, способами формування та перебігу. Водночас різниця між ними не абсолютна, а відносна: елементи усного мовлення є в писемному, а писемного – в усному мовленні.

З огляду психолінгвістики, усне мовлення і письмо характеризуються певними ознаками: 1) письмо є довільним актом у порівнянні з усним мовленням, де звукова форма за умови її досконалості виступає автоматизовано; 2) графічні символи є вторинними, відтворення їх передбачає наявність у дитини вміння здійснювати конкретні мовленнєві дії; 3) письмо – це свідомий процес мовленнєвої діяльності, що залежить від задуму, адже знаки письма засвоюються і використовуються дитиною цілеспрямовано, на відміну від неусвідомленого опанування усного мовлення; 4) письмо як засіб спілкування не є самостійним утворенням, а виступає допоміжним компонентом усної форми мовлення; 5) функціональне призначення письма досить широке, водночас воно вужче, ніж функції усного мовлення. Така характеристика письма дозволила розглядати його як навичку. Отже, навичка письма – це психомоторна дія, яка має багато спільного з усним мовленням і його закономірностями, водночас характеризується специфічною психологічною і сенсомоторною базою, що забезпечує її виконання.

Оволодіння графічними навичками письма неодмінно обумовлено ступенем оволодіння учнями способами кодування вихідної інформації в умовно-графічну форму її виразу. Формування їх передбачає створення просторового образу графічного знака та їх системи як

результату зіставлення доступних для молодших школярів теоретичних знань з відповідними їм графічними уявленнями. Таке зіставлення передбачає операційне поєднання аналізу і синтезу звукових мовних об'єктів з їх умовними графічними позначеннями. Цей процес характеризується взаємодією просторово-графічних уявлень зі звуковими та смисловими мовними поняттями. Провідне значення набуває синтезування даних попереднього аналізу слова, вираженого у звуковій і графічній формах, унаслідок чого створюється цілісно-динамічний образ.

Процес формування графічної навички характеризується різними рівнями, існування яких зумовлено не лише автоматизацією інтелектуальних компонентів діяльності, а й різними звуковими, графічними образами в єдності з рівнем розуміння суті реального об'єкта.

За визначенням О.Леонтєва, письмо складається з трьох основних операцій: символічне позначення звуків мовлення або фонем; моделювання звукової наповненості слів за допомогою графічних знаків і графомоторні дії, тобто самé написання.

Успіх у формуванні навички письма молодших школярів пов'язаний з урахуванням таких психолого-педагогічних аспектів, як-от: ознайомлення учнів із гігієнічними і графічними правилами письма; оволодіння необхідною координацією рухів руки під час писання і правильними прийомами письма; формування умінь свідомо контролювати процес написання за допомогою зіставлення свого письма зі зразком; вироблення в дітей самоконтролю шляхом зіставлення зорових образів у процесі оволодіння початковими формами графічних елементів та їх цілісних структур, зображених у вигляді літер, слів і речень; уміння зберігати графічну правильність письма при оптимальному темпі та при відвернутій увазі від змісту, орфографії, стилістики й інших видів завдань граматичного характеру.

Скорописна навичка розглядається як технічна складова навички письма. Вона є автоматизованим умінням правильно, чітко, красиво і швидко зображати на папері рукописні знаки. При цьому навичка скоропису повинна задовольняти певним вимогам: 1) усі графічні знаки мають відповідати затвердженим нормам; форми великих і малих літер не можна змінювати; письмо повинно бути чітким і зручним для читання; 2) учням слід виробляти ритмічність і плавність у рухах пальців руки; 3) не варто робити зайві рухи пера, бо це уповільнює темп письма; 4) швидкість написання має бути прискореною залежно від умов письма.

Швидке письмо за своїм характером відрізняється від повільного лише тим, що букви пишуться значно меншим натиском і розміром, поєднуються одна з одною відповідними з'єднувальними лініями, при цьому слова пишуться, по можливості, без відриву пера від паперу. Усі ці умови забезпечують вироблення в учнів навички скоропису.

Отже, навчання письма – це вироблення графічної навички. З одного боку, вона є моторною, тобто спирається на м'язові зусилля, а з іншого – у процесі письма здійснюється трансформація усвідомлених одиниць мовлення в графічні знаки. Це надає письму характеру свідомої дії, та вирішення цієї проблеми є ефективним при використанні вчителем різних методів і прийомів навчання письма, які взаємодоповнюють один одного та допомагають дитині зрозуміти накреслення літери, навчитися її зображати і поєднувати в слові.

У методиці розрізняють 6 методів навчання письма: копіювальний, тактовий, аналітико-синтетичний, лінійний, генетичний та метод Карстера. Володіння ними дає змогу вчителю обрати оптимальний варіант для роботи з кожним учнем.

Аналіз методів формування графічної навички показав, що кожен із них має певні переваги та недоліки під час навчання скоропису. Так, аналітико-синтетичний метод передбачає одночасне навчання дітей читати і писати. Однак його застосування ніяк не впливає на формування навички скоропису. Копіювальний метод не сприяє підготовці до свідомого і швидкого письма, але допомагає вчителю організувати роботу з відпрацювання накреслення правильної форми літер. Завдяки лінійному методу навчання розвивається окомір дитини, виробляється плавність письма, однак на певному етапі графічна сітка гальмує швидке написання, обмежуючи своїми рамками рухи кисті руки школяра. Тактовий метод сприяє формуванню прискореного письма і виробленню в учнів однакової швидкості, та надмірна робота за цим методом призводить до швидкої втомлюваності і зменшення зацікавленості в навчанні. За генетичним методом передбачається навчання письма від графічно простого до більш ускладненого накреслення. Принцип нарощення труднощів ураховується не лише при вивченні накреслення елементів і літер, а й при написанні слів, речень. Цей метод є основою формування навички письма та зокрема, навички скоропису. Ще одним поширеним методом навчання письма є метод Карстера, який передбачає формування графічної навички шляхом прописування спеціальних вправ для вироблення правильних, вільних, упевнених і швидких рухів руки.

Загальновідомо, що кожний метод реалізується через сукупність прийомів і залежить від навчальної мети, характеру матеріалу, що підлягає засвоєнню, способу взаємодії учителя й учнів, тому в процесі формування графічної навички вчителі можуть застосовувати різні прийоми навчання письма. До прийомів навчання письма відносять: написання за зразком, тобто показ учителем написання літер, складів, слів, речень і одночасне пояснення; навчання письма за контуром; уявне письмо або письмо в повітрі; письмо під лічбу (рахунок, такт); письмо мокрим пензлем на дошці, написання сухим пером прописаних зразків та прийом калькування (за В.Труновою), а також поелементний аналіз форми літери, показ помилкового написання, прийом взаємоперевірки написаного (за Л.Желтовською і К.Соколовою).

Зазначимо, що на різних етапах навчання можна застосовувати будь-які методи та прийоми роботи. Це залежатиме від рівня оволодіння учнями навичкою письма та професійної майстерності самого вчителя. Названі методи і прийоми, вимоги до формування каліграфічного і швидкого письма залишаються постійними, та все ж особливої уваги вчитель має приділяти темпу й якості учнівського письма. Це необхідно не лише для навчання письма, а й у подальшому житті дитини.

У другому розділі «Експериментальна методика формування навички скоропису» на основі аналізу навчально-методичної літератури та педагогічного досвіду визначено провідні принципи, педагогічні умови, критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості скорописної навички в молодших школярів та розроблено експериментальну методику формування навички скоропису учнів початкової школи; подано кількісний і якісний аналіз результатів констатувального й прикінцевого етапів експерименту.

Започатковуючи констатувальний етап експерименту, було визначено критерії сформованості каліграфічних і скорописних навичок, а саме:

1) сформованість гігієнічних навичок письма у молодших школярів: уміння правильно сидіти за партою під час письма, розміщувати зошит на парті, тримати ручку в руці, вести основний штрих (зверху вниз), пересувати руку вздовж рядка зошита; 2) дотримання графічних норм навички письма: відповідність форми літери прийнятому зразку¹, дотримання розміру елементів літер, певного нахилу написання, поєднання літер у межах слова, культура оформлення письмової роботи (охайність, лінійність, відстань між словами, дописування рядка, дотримання полів і абзаців); 3) швидкість письма молодших школярів.

Окреслені критерії виступили підґрунтям для виокремлення рівнів сформованості скорописної навички учнів 1–4-х класів: високий, достатній, середній і низький. Схарактеризуймо їх.

Високий рівень виявили учні, які відзначаються повною відповідністю всім критеріям сформованості скорописної навички. Цей рівень є характерним для учнів, в яких у процесі письма переважають відносно автоматизовані рухи, здійснюється кінестетичний контроль за рухами руки. Такі діти свідомо дотримуються необхідних гігієнічних вимог письма: правильно сидять за партою і розміщують зошит, тримають ручку під час письма і вільно переміщують руку вздовж робочого рядка. Форми рукописних літер відповідають єдиним зразкам каліграфічного письма, при цьому всі складові елементи літер є пропорційними, а їх розмір відповідає графічній сітці зошита, в якому пишуть школярі; дотримано необхідного нахилу (написано під кутом 65°). Учні швидко переводять друковані літери або фонemi в рукописні та

¹ Рішення колегії МОН України «Про розроблення єдиних зразків каліграфічного письма цифр, українських і російських букв та їх з'єднань». – Інформаційний збірник МОН України, 2003. - № 23 (грудень); Початкова школа. – 2004. – № 1.

поєднують їх між собою згідно з прийнятими типами поєднань (верхнього, середнього або нижнього). Роботу виконано охайно, дотримано лінійності, однакової відстані між літерами в межах слова та між словами на рядку, полів, абзаців. Швидкість письма учнів на кінець I-го року навчання перевищує 14 знаків за хвилину, II-го класу – більше 19 знаків за хвилину, III-го класу – більше 28 знаків за хвилину, IV-го року навчання – більше 38 знаків за хвилину.

Достатній рівень є характерним для учнів, що виявляють достатню відповідність критеріям сформованості скорописної навички. Рухи таких дітей частково автоматизовані, переважно відбувається кінестетичний контроль. Школярі здебільшого дотримуються техніко-гігієнічних правил письма та пишуть охайно, правильно оформлюючи робочий рядок; форма та розмір більшості літер відповідають прийнятним зразкам, проте не завжди дотримано нахилу написання. Учні не впевнено переводять друковані літери в рукописні, поєднуючи їх у процесі письма відповідно до необхідних типів поєднань літер. Швидкість письма таких дітей на кінець I-го року навчання становить 13-14 знаків за хвилину, II-го класу – 18-19 знаків за хвилину, III-го класу – 26-28 знаків за хвилину, IV-го року навчання – 36-38 знаків за хвилину.

Середній рівень відображає часткове володіння скорописною навичкою. Письмо учнів характеризується відсутністю автоматизованих рухів, недостатнім руховим контролем. Такі діти періодично дотримуються техніко-гігієнічних правил письма, часто змінюючи положення тіла та ручки в руці під час письма. Діти повільно, а подекуди й неправильно відтворюють рукописні літери, порушуючи форму та розмір літер, нахил написання; їм важко вибрати правильний тип поєднання. Швидкість письма школярів на кінець I-го року навчання становить 11-12 знаків за хвилину, II-го класу – 16-17 знаків за хвилину, III-го класу – 22-25 знаків за хвилину, IV-го року навчання – 32-35 знаків за хвилину.

Низький рівень навички скоропису відбиває елементарний ступінь володіння зазначеною навичкою, несформованість якої унеможливорює навчання в наступних класах. На цьому рівні учням важко правильно відтворити рукописні літери, дотримуючись необхідної форми, розміру, нахилу, та поєднати їх у межах слова. Вони часто пишуть рукописні літери різної висоти, не доводячи штрихи до лінії робочого рядка, а подекуди відтворюють друковані літери. Школярі не дотримуються техніко-гігієнічних правил: сидять і розміщують зошит на парті так, як їм зручно, надмірно стискають ручку в руці під час письма. Рухи руки цих дітей скуті, лінії напружені. Порушено культуру оформлення письмової роботи: відстані між словами різні, робочі рядки недописані, не дотримано полів та абзаців. Швидкість письма таких учнів на кінець I-го року навчання не перевищує 11 знаків за хвилину, II-го класу – менше 16 знаків за хвилину, III-го класу – менше 22 знаків за хвилину, IV-го року навчання – менше 32 знаків за хвилину.

Відповідно до виокремлених критеріїв і показників з метою перевірки сформованості графічної навички письма другокласників (для виявлення залишкових умінь відтворювати в зошиті рукописні знаки) на констатувальному етапі дослідження учням було запропоновано два експериментальні завдання в зошиті в косу лінію: прописування сполучень літер за поданими зразками та списування з рукописного тексту.

Результати констатувального зрізу засвідчили, що більшість школярів забували правильне накреслення окремих графем та їх поєднання, а записуючи каліграфічно правильно, рухи дітей були скуті, лінії напружені, швидкість письма не відповідала вимогам програми.

Так, при виконанні I-го завдання правильно оформили робочі рядки 58,3% учнів, дотрималися нахилу письма 58,9% учнів, розміру літер – 62,2%, форми літер – 56,1% респондентів, а правильно їх поєднали – лише 48,9%. При виконанні II-го завдання якісні показники графічної навички дещо погіршились. Так, правильну форму літер у словах відтворили лише 51,7% осіб, дотрималися пропорційності складових елементів літер 53,9% учнів, нахилу під час письма – 52,2%. При цьому правильно оформили робочі рядки при списуванні тексту лише 53,3% другокласників, а поєднали літери між собою відповідно до прийнятих типів з'єднань (верхнього, середнього або нижнього) – лише 42,8%. Це пояснювалося тим, що вчителі впродовж першого року навчання недостатньо уваги приділяли цілеспрямованій роботі для подолання індивідуальних графічних помилок школярів і вдосконалення їхнього почерку, зокрема формуванню каліграфічної й скорописної навичок, без яких неможливо оволодіти письмом.

Як засвідчив аналіз швидкості виконання письмової роботи, більшість дітей перебувала на середньому (47,8%) і достатньому (26,7%) рівнях сформованості скорописної навички. На низькому рівні перебувало 13,9% учнів, водночас як високий рівень мали лише 11,6% другокласників.

Педагогічними умовами організації експерименту з формування скорописних і каліграфічних навичок письма виступили: забезпечення позитивної мотивації графічної діяльності та створення стимулювальної атмосфери на уроках мови й інтегрованих уроках “Каліграфія та розвиток мовлення”; застосування системи графічних вправ, спрямованих на формування каліграфічних і скорописних навичок учнів; вироблення оптимальної швидкості письма на уроках мови і спеціальних уроках “Каліграфія та розвиток мовлення”.

Зазначені педагогічні умови комплексно реалізовувалися на форму-вальному етапі експерименту. Так, особливе місце було надано мотивації, яка забезпечувала цікаву побудову навчального процесу, допомагала учням опанувати графічну діяльність. За умови створення на уроках оптимістичної атмосфери, яка виключала психічну і фізичну перевтому дітей, пригнічення та приниження кожної особистості, формували в школярів позитивні мотиви

навчання. Спокійна обстановка цілеспрямованої роботи, стан душевної рівноваги, упевненість у своїх силах, віра в можливість подолати будь-які труднощі панували в експериментальних класах.

Крім того, було розроблено систему графічних вправ для проведення каліграфічних хвилинок на уроках мови та програму з курсу “Каліграфія та розвиток мовлення”, яка передбачала вдосконалення графічної навички в три етапи:

2-й клас – формування вмінь робити вільні розчерки в зошиті, писати основні елементи літер і пояснювати їх накреслення, сполучати літери між собою у складі слова, намагаючись писати безвідривно дво- і трибуквені сполучення, писати не менше 20 знаків за хвилину;

3-й клас – у процесі письма в зошиті в одну лінію дотримуватися висоти, ширини, нахилу малих і великих літер; писати безвідривно чотири- і п’ятибуквені слова зі швидкістю не менше 30 знаків за хвилину;

4-й клас – бездоганно писати в зошиті в одну лінію, по можливості, безвідривно поєднуючи до шести графем, швидкість письма при цьому має становити не менше 40 знаків за хвилину, прискорювати письмо в межах фізіологічних можливостей, зберігаючи основні форми літер сталого розбірливого почерку.

Метою останнього етапу визначалося дотримання школярами загальних вимог щодо правильності й швидкості написання, а також правильного оформлення письмових робіт.

Завданнями формувального етапу експерименту передбачалося тренування в написанні літер і їх поєднань, формування каліграфічних і скорописних навичок молодших школярів. Так, вправи для проведення “каліграфічних хвилинок” включали: безперервне накреслення ряду горизонтальних і вертикальних ліній для розвитку вільного руху передпліччя; швидке письмо малих літер і поєднання їх з різними допоміжними лініями для розвитку легкості й плавності руху кисті та пальців; швидке і зв’язне написання малих літер алфавіту, поєднаних з різними сполучними лініями; письмо слів одним розчерком; безвідривне письмо великих і малих літер у словах. Усі завдання було розподілено на 6 блоків (за основним елементом – групами малих і великих рукописних літер).

На інтегрованих уроках “Каліграфія та розвиток мовлення” продовжувалася робота над формами всіх літер алфавіту, різновидами їх поєднань залежно від складності написання, удосконаленням якісних характеристик письма, а також прискоренням темпу письма на основі безвідривного та ритмічного написання складів, невеликих слів і речень.

Метою таких уроків було виробити правильне і красиве письмо літер, поєднання їх у словах, ураховуючи закономірності чіткого, швидкого й безвідривного письма та можливості дітей оволодівати цими навичками. Навчальна діяльність на цих уроках була спрямована й на розвиток мовлення учнів. Тому, працюючи над графікою письма, розвивали вміння дітей точно

і змістовно висловлювати свої думки в усній формі, передавати їх за допомогою графічних знаків. На кожному уроці проводили роботу над збагаченням словникового запасу, правильним і влучним уживанням слів, над словосполученням і зв'язним висловлюванням тощо. До того ж передбачався розвиток творчих здібностей і образного мислення, удосконалення комунікативних умінь, формування національної свідомості учнів через ознайомлення їх із надбанням української культури.

Крім того, необхідною умовою реалізації запропонованої експериментальної методики була й якісна підготовка вчителів до кожного уроку, яка проявлялась у раціональному доборі дидактичного матеріалу, відповідних методів і прийомів навчання, урахуванні принципів доступності та наступності запропонованих графічних вправ для кожного учня, зокрема.

На прикінцевому етапі дослідження було проведено контрольний зріз у зошитах в одну лінію з метою з'ясування ефективності експериментальної методики формування навичок скоропису молодших школярів.

Результати аналізу засвідчили, що кількість графічних порушень, допущених учнями експериментальних класів, виявилася незначною. Так, на прикінцевому етапі навчання при виконанні I-го завдання в контрольних класах правильну форму літер у словах відтворили 64,2% учнів, тоді як в експериментальних – 76,4%, дотрималися пропорційності елементів літер відповідно 73,3% школярів КК і 84,2% школярів ЕК, нахилу – 69,7% учнів КК і 82,4% учнів ЕК, а правильно оформили робочий рядок – відповідно 75,8% і 87,9% учнів. При цьому поєднали літери між собою відповідно до прийнятих типів поєднання 59,4% третьокласників КК і 73,9% учнів ЕК.

Порівнюючи результати виконання II-го завдання, так само констатували позитивні зміни якості письма учнів експериментальних класів. Так, під час списування тексту правильно передали форму рукописних літер 58,8% учнів КК і 74,6% учнів ЕК, а їх розмір – відповідно 68,5% і 83%. Правильно поєднали літери в словах лише 53,3% учнів КК і 72,7% учнів ЕК; не дотрималися нахилу під час запису тексту 37,6% респондентів КК і 20,6% учнів ЕК. Належну культуру оформлення письмової роботи було зафіксовано в 70,3% дітей КК і 85,5% дітей ЕК.

Зіставлення результатів контрольних зрізів щодо динаміки формування скорописної навички свідчить, що якісні показники в експериментальних класах є вищими порівняно з контрольними (див. таблицю).

Як свідчить таблиця, на високому рівні перебували 25,5% учнів ЕК, тоді як на констатувальному етапі цей рівень мали лише 11,6% учнів. Достатній рівень засвідчили 43,6% школярів (було 26,7%). Якщо до експерименту на середньому рівні знаходилося 47,8% респондентів, то після експерименту його засвідчили 28,5% дітей. При цьому низький рівень

сформованості скорописної навички молодших школярів на прикінцевому етапі складав лише 2,4%, тоді як на констатувальному етапі він був виявлений у 13,9% другокласників.

Таблиця

Порівняльні дані рівнів сформованості скорописної навички
молодших школярів за результатами констатувального і прикінцевого етапів
експерименту

Етапи експерименту	Класи	Рівні (%)			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
Констатувальний	ЕК	11,6	26,7	47,8	13,9
	КК				
Прикінцевий	ЕК	25,5	43,6	28,5	2,4
	КК	15,8	31,5	42,4	10,3

Порівнюючи рівні сформованості навичок скоропису учнів контрольних класів, значних позитивних змін не спостерігали. Так, на кінець дослідного навчання високого рівня скорописної навички набуло 15,8% респондентів. На достатньому рівні сформованості навички швидкого письма знаходилось 31,5% третьокласників. На середньому рівні перебувало 42,4% учнів, а на низькому – 10,3% учнів. Незначна позитивна динаміка сформованості скорописних навичок учнів контрольних класів пояснювалася недостатньою увагою до роботи для подолання індивідуальних графічних помилок школярів і вдосконалення їхнього почерку, зокрема формування каліграфічних і скорописних навичок учнів.

Аналіз результатів проведених зрізів виконували за математичною обробкою Е.Штульмана, де на основі підрахунку правильних і неправильних написань відповідно до визначених критеріїв і показників, зведених у таблицях, було виведено середній показник.

Отже, отримані під час педагогічного експерименту результати засвідчили ефективність розробленої методики формування скорописних і каліграфічних навичок молодших школярів.

У **висновках** викладено результати дослідження, основні з них такі.

У дисертаційному дослідженні розроблено й експериментально апробовано методику формування скорописних навичок молодших школярів і педагогічні умови її реалізації, визначено критерії, рівні сформованості скорописних і каліграфічних навичок учнів початкової школи.

1. Письмо – це система графічних знаків, що сприймається зором і здатна передавати мову; засіб перекодування усного мовлення в писемне; засіб передавання інформації на площині та в часі; форма вербального спілкування, яка забезпечує зв'язок і взаємодію між суб'єктами при опосередкованому спілкуванні. Як вид мовленнєвої діяльності, письмо складається з трьох основних операцій: символічне позначення звуків мовлення або фонем, моделювання звукової наповненості слів за допомогою графічних знаків і графо-моторні дії.

Скоропис – це вид пришвидшеного письма, що характеризується неперервністю руху пера під час накреслення літер.

Навичка письма – складна психомоторна дія, яка включає ряд умінь: уміння писати вивчені літери з дотриманням правильного зображення всіх її елементів і поєднувати літери між собою, ураховуючи графічні особливості кожної пари сусідніх літер; уміння здійснювати звуковий аналіз слова, правильно встановлюючи послідовність звуків, і переводити звукові образи у графічні. Графічна навичка письма учнів – це правильне, чітке зображення літер, їх поєднань, плавне письмо слів і речень у темпі, відповідному індивідуальним можливостям школярів.

Скорописна навичка – це автоматизоване вміння правильно, чітко, красиво і швидко зображати рукописні знаки на папері. При цьому всі графічні знаки мають відповідати певним нормам, а рухи руки – бути ритмічними, плавними і безперервними.

2. Урахування психологічних особливостей формування навички письма дає підстави стверджувати, що графічна навичка є непростю, бо в акті письма виділяють технічну (пов'язану із графічним накресленням кожної літери зокрема, та їх поєднанням при написанні слів і речень) і змістову складові (належить до повідомлення, яке слід написати). Процес письма доволі складний і охоплює різні сфери мисленнєвої діяльності людини, а графічна навичка виступає показником досконалості знань з будь-якої дисципліни: мови, читання, математики, природознавства тощо.

Аналіз психолого-фізіологічних особливостей формування навички письма переконав, що домінуючими для розвитку графічних навичок виступали розвиток координації руки й очей; зміцнення м'язів кисті руки й усього тулуба; розширення межі орієнтації в площинному просторі, що є одним із показників розумового розвитку дитини. Психолінгвістичні особливості формування графічних навичок засвідчили, що домінуючими для розвитку письма є рівень розвитку індивідуальних процесів, уміння розрізняти звуковий склад слова, відчувати гальмівний вплив руки в процесі письма.

3. Критеріями сформованості скорописних і каліграфічних навичок виступили: 1) сформованість гігієнічних навичок у молодших школярів: уміння правильно сидіти за партою під час письма, розміщувати зошит на парті, тримати ручку в руці, вести основний штрих (зверху вниз), пересувати руку вздовж рядка зошита; 2) дотримання графічних норм навички письма: відповідність форми літери прийнятому зразку, дотримання розміру елементів літер, певного нахилу написання, поєднання літер у межах слова, культура оформлення письмової роботи (охайність, лінійність, відстань між словами, дописування рядка, дотримання полів і абзаців); 3) швидкість письма молодших школярів.

4. Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що на початок експерименту в учнів других класів були сформовані певні рівні скорописної навички. Так, більшість дітей перебувала на середньому (47,8%) і достатньому (26,7%) рівнях сформованості навички скоропису. На низькому рівні перебувало 13,9% учнів, водночас як високий рівень мали лише 11,6% дітей.

5. У дослідженні враховано такі психолого-педагогічні аспекти, як-от: ознайомлення учнів із гігієнічними і графічними правилами письма; оволодіння необхідною координацією рухів руки під час писання і правильними прийомами письма; формування умінь свідомо контролювати процес написання за допомогою зіставлення свого письма зі зразком; вироблення в дітей самоконтролю шляхом зіставлення зорових образів у процесі оволодіння початковими формами графічних елементів та їх цілісних структур, зображених у вигляді літер, слів і речень; уміння зберігати графічну правильність письма при оптимальному темпі та при відвернутій увазі від змісту, орфографії, стилістики й інших видів завдань граматичного характеру.

6. У дослідженні було визначено й експериментально апробовано педагогічні умови формування скорописних і каліграфічних навичок молодших школярів, якими виступили: забезпечення позитивної мотивації графічної діяльності та створення стимулювальної атмосфери на уроках мови й інтегрованих уроках “Каліграфія та розвиток мовлення”; застосування системи графічних вправ, спрямованих на формування каліграфічних і скорописних навичок учнів; вироблення оптимальної швидкості письма на уроках мови і спеціальних уроках “Каліграфія та розвиток мовлення”.

7. На формувальному етапі дослідження було розроблено експериментальну методичку формування скорописних і каліграфічних навичок, яка реалізовувалася шляхом проведення “каліграфічних хвилинок” на уроках мови та впровадження інтегрованого курсу “Каліграфія та розвиток мовлення”. Відповідно до етапів удосконалення графічної навички основним аспектом у системі роботи стало виконання спеціально дібраних вправ (6 блоків), які були диференційовані за складністю написання, мали різноманітний характер, розкривали графічне розмаїття та були спрямовані на відпрацювання чіткого, безвідривного і швидкого письма і вироблення певного рівня скорописної навички на уроках каліграфії та мови.

8. Прикінцевий етап дослідження засвідчив позитивні кількісні та якісні зрушення рівнів сформованості скорописної навички учнів експериментальних класів. Високого рівня сформованості навички скоропису досягли 25,5% третьокласників (у КК – 15,8%), на достатньому рівні стало 43,6% учнів (у КК – 31,5%), середній рівень сформованості навички засвідчили 28,5% дітей (у КК – 42,4%), а на низькому – залишилося 2,4% учнів (у КК – 10,3%).

9. У дослідженні було виявлено певні тенденції формування скорописних і каліграфічних навичок молодших школярів:

1) результативність процесу формування скорописних і каліграфічних навичок залежить від ступеня пізнавального інтересу, мотивації, усвідомлення важливості й активності у формуванні навички письма як нового і складного виду писемномовленнєвої діяльності, а також від зусиль учителя (стимулювання і позитивна мотивація навчально-графічної діяльності, добір найдоцільніших методів і прийомів роботи);

2) ефективність означеного процесу зумовлюється врахуванням основних дидактичних закономірностей, психолого-фізіологічних і психолінгвістичних особливостей писемного мовлення, оптимальним співвідношенням між репродуктивною і продуктивною діяльністю;

3) формування скорописних і каліграфічних навичок відбувається успішно за умови впровадження системи графічних вправ та спеціальних уроків з каліграфії, що забезпечують освітню, розвивальну і виховну мету навчання.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні графічних умінь і культури письма не тільки в початковій школі, а й у середній ланці, що є запорукою успіху в подальшому навчанні та професійній діяльності.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Боднар Н.Н. Упражнения, используемые для формирования фонетико-графических умений / Н.Н.Боднар // Наша школа. – 2003. – № 3. – С.34-35.

2. Боднар Н.М. Формування графічних навичок письма у першокласників / Н.М.Боднар // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: Зб. наук. пр. – 2008. – Вип.12. – С.296-302.

3. Боднар Н.М. Наступність у формуванні навичок скоропису / Н.М.Боднар // Наука і освіта: науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – 2008. – №8-9. – С.213-216.

4. Боднар Н.М. Формування в учнів 2-го класу навичок скоропису / Н.М.Боднар, К.А.Маслова, В.А.Трунова // Наша школа. – 2005. – № 2. – С.94-96.

5. Боднар Н.М. Формування каліграфічних навичок в учнів 2-го класу / Н.М.Боднар, В.В.Іовчева // Наша школа. – 2005. – № 5-6. – С.57-59.

6. Боднар Н.М. Формування навички письма молодших школярів: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. [“Наука і освіта - 2004”], (Дніпро-петровськ, 10-25 лютого 2004 р.). Т.20 / гол. ред. Ю.О.Шепель. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С.11-13.

7. Боднар Н.М. Навчання письма як педагогічна проблема: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [“Підготовка майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності на

основі змісту освіти і сучасних педагогічних технологій”], (Дрогобич, 20-21 жовтня 2004 р.) / М-во освіти і науки України, Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І.Франка / гол. ред. Д.Луцик. – Дрогобич, 2004. – С.112-115.

8. Боднар Н.М. Порушення письма молодших школярів: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. [“Дні науки - 2006”], (Дніпропетровськ, 17-28 квітня 2006 р.). Т.17 / відп. ред. К.О.Біла. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С.14-17.

9. Каліграфія та розвиток мовлення: додаток до програми для середньої загальноосвітньої школи (2–4 класи) / В.А.Трунова, Н.М.Боднар, В.В.Іовчева. – Київ – Ізмаїл: Сміл, 2007. – 28 с.

10. Трунова В.А., Боднар Н.М. Зошит для проведення каліграфічних хвилинок у 2 кл. 4-річної початкової школи (I семестр). – Ізмаїл, 2007. – 24 с.

11. Трунова В.А., Боднар Н.М. Зошит для проведення каліграфічних хвилинок у 2 кл. 4-річної початкової школи (II семестр). – Ізмаїл, 2008. – 24 с.

Анотація

Боднар Н.М. Формування навички скоропису молодших школярів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського. – Одеса, 2009.

Дисертацію присвячено проблемі формування скорописних навичок у молодших школярів. Розроблено, науково обґрунтовано й апробовано експериментальну методику формування в учнів початкової школи навичок скоропису, яка реалізовувалася двома напрямками: проведення “каліграфічних хвилинок” на уроках мови та впровадження спеціального курсу “Каліграфія та розвиток мовлення”; запропоновано систему графічних вправ, диференційованих за складністю накреслення і спрямованих на вироблення каліграфічного і безвідривного письма, яке складає основу скоропису; визначено педагогічні умови, за яких формування скорописних навичок у молодших школярів відбуватиметься ефективніше; виявлено критерії (сформованість гігієнічних навичок письма в молодших школярів, дотримання графічних норм навички письма, швидкість письма учнів) та їх показники, схарактеризовано рівні сформованості скорописних навичок учнів початкової школи: високий, достатній, середній та низький.

Ключові слова: графічна навичка, скоропис, скорописна навичка, каліграфічні хвилинки, письмо, молодші школярі.

Аннотация

Боднар Н.Н. Формирование навыка скорописи младших школьников. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского. – Одесса, 2009.

В первой главе “Теоретические основы формирования скорописи у учащихся начальной школы” раскрыто и научно обосновано сущность понятий “скоропись”, “скорописный навык”; уточнены понятия “письмо”, “навык письма”; раскрыты психолого-педагогические аспекты и методические особенности формирования навыка письма.

Письмо – это система графических знаков, которая воспринимается зрением и способна передавать язык; средство перекодировки устной речи в письменную. Как вид речевой деятельности, письмо состоит из трех основных операций: символическое обозначение звуков речи или фонем, моделирование звуковой наполненности слов с помощью графических знаков и графо-моторные действия.

Навык письма – сложное психомоторное действие, которое включает целый ряд умений: писать изученные буквы с соблюдением правильной формы всех элементов и соединять буквы между собой, учитывая графические особенности каждой пары соседних букв; умение осуществлять звуковой анализ слова, правильно определив последовательность звуков; переводить звуковые образы в графические. Графический навык письма – это правильное, четкое изображение букв, их сочетаний, плавное письмо слов и предложений в темпе, соответствующем индивидуальным возможностям школьников.

Скорописный навык – это автоматизированное умение правильно, четко, красиво и быстро изображать рукописные знаки на бумаге.

Конечной целью формирования навыка письма является перевод расчлененного, в начале медленного, напряженного и неустойчивого процесса изображения написанных знаков в единый, легко выполняемый и устойчивый процесс графического выражения мыслей. Решение данного вопроса возможно лишь при использовании учителем различных методов и приемов обучения, которые взаимодополняют друг друга и помогают ребенку понять написание букв, их соединений.

Во второй главе «Экспериментальная методика формирования навыка скорописи» на основе анализа учебно-методической литературы и педагогического опыта рассмотрен учебно-методический комплекс, определены ведущие принципы, выделены критерии, показатели и уровни сформированности скорописного навыка у младших школьников, описана экспериментальная методика формирования скорописного навыка учащихся начальной школы, обоснованы положительные результаты проведенного эксперимента.

Педагогическими условиями организации эксперимента по формированию скорописных и каллиграфических навыков письма выступили: обеспечение позитивной мотивации

графической деятельности и создание стимулирующей атмосферы на уроках языка и интегрированных уроках "Каллиграфия и развитие речи"; использование системы графических упражнений, направленных на формирование каллиграфических и скорописных навыков учащихся; выработка оптимальной скорости письма на уроках языка и специальных уроках "Каллиграфия и развитие речи".

Критериями сформированности каллиграфических и скорописных навыков были определены: 1) сформированность гигиенических навыков письма у младших школьников: умение правильно сидеть за партой во время письма, размещать тетрадь на парте, держать ручку в руке, вести основной штрих (сверху вниз), перемещать руку вдоль рабочей строки; 2) соблюдение графических норм навыка письма: соответствие формы буквы принятому образцу, соблюдение размера элементов букв, определенного наклона написания, соединение букв в слове, культура оформления письменных работ; 3) скорость письма младших школьников.

Данные критерии стали основой для выделения уровней сформированности скорописных навыков младших школьников: высокий, достаточный, средний и низкий.

С целью формирования скорописных и каллиграфических навыков учащихся были разработаны материалы для экспериментального обучения: система графических упражнений для проведения "каллиграфических минуток" на уроках языка и программа курса "Каллиграфия и развитие речи". Основной задачей такой работы предусматривалась тренировка в написании букв и их соединений, формирование четкого, безотрывного и быстрого письма младших школьников.

Так, упражнения для проведения "каллиграфических минуток" включали: непрерывное написание ряда горизонтальных и вертикальных линий для развития свободного движения предплечья; быстрое письмо малых букв и их соединение с различными вспомогательными линиями для развития легкости и плавности движения кисти и пальцев; быстрое и связное написание строчных букв алфавита, сочетающихся с различными соединительными линиями; письмо слов одним росчерком; безотрывное письмо больших и малых букв. Все задания были распределены на 6 блоков (по основному элементу – группам малых и больших рукописных букв).

На интегрированных уроках "Каллиграфия и развитие речи" продолжалась работа над формами всех букв алфавита, над разновидностями их сочетаний в зависимости от сложности написания, совершенствованием качественных характеристик письма, а также ускорением темпа письма на основе безотрывного и ритмичного написания слогов, небольших слов и предложений. Целью уроков было выработать правильное и красивое письмо букв, соединение их в словах, учитывая закономерности безотрывного письма и возможности детей овладевать этими навыками. Кроме того, предусматривалось развитие творческих способностей и

образного мышления, совершенствование коммуникативных навыков, формирование национального самосознания учащихся через ознакомление их с достоянием украинской культуры.

На заключительном этапе исследования путем сопоставления результатов констатирующего и контрольного срезов была установлена эффективность разработанной методики: большинство учащихся экспериментальной группы приобрели более устойчивые качества письма и достигли высокого уровня скорописного навыка.

Ключевые слова: графический навык, скоропись, скорописный навык, каллиграфические минутки, письмо, младшие школьники.

Resume

Bodnar N.N. Junior schoolchildren's cursive writing skills development. – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in pedagogics, speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (the Ukrainian language). – South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky, Odessa, 2009.

The thesis is devoted to the problem of cursive writing skills development among the junior schoolchildren. The experimental techniques of developing cursive writing skills of the junior schoolchildren have been worked out, scientifically grounded and tested. These techniques were introduced via two aspects: by means of conducting “calligraphic minutes” at the lessons of language and implementing a special course in “Calligraphy and speech development”. The system of graphic exercises differentiated in the levels of drawing complexity and aimed at developing calligraphic and continuous writing that is the basis of the cursive writing has been introduced. The pedagogic conditions aimed at developing the junior schoolchildren's cursive writing skills in an effective way have been defined. The criteria (the developed hygienic habits of the junior schoolchildren's writing, adhering to the graphic norms of writing, rate of pupils' writing) and indices have been revealed. The characteristic of the following levels of the junior schoolchildren's cursive writing skills development have been described: high, sufficient, average, low.

Key words: graphic skills, cursive writing, cursive writing skills, calligraphic minutes, writing, junior schoolchildren.